

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

ÖNMEGHATÁROZÁS ÉS VÁLTOZÁS: A SZENTKIRÁLY- KULTUSZ ÉS AZ ÁLLAMISÁG SZEREPE A GLOBÁLIS TÉR BEN¹

Fabó Edit

Összefoglalás:

A globalizációs folyamatok elindulása főként az európai kultúrát meghatározó birodalmi törekvésekben gyökerezik. Az Európa közepén elterülő egykori magyar királyság a gyarmatosítás koráig meghatározó hatalom volt Közép-Kelet-Európában. Azt követően ereje, nagysága erősen megtépázódott a történelem viharaiban-változásaiban. A fennmaradásban, a megpróbáltatások során fontos szerepe volt az államalapító Szent István-i életmű példájának. I. István (1000–1038) király életművének lényege, hogy a Kárpát-medencei törzsi fejedelemségből megszervezte a keresztény magyar államot. Alakja egybefonódott az önálló magyar államiság eszméjével. Az írott törvények ezeréves sora az ő rendelkezéseivel kezdődik, s uralkodói megfontolásai örök érvényű etikai alapvetéssé váltak. Tézisként előkerültek nemcsak a jelentősebb országos döntéseknél, korszakos elhatározásoknál, hanem a nagy király szentségének példáján keresztül a hétköznapi, egyéni életutak fordulópontjainál is. Kultuszát Mária Terézia emelte nemzeti ünneppé 1771-ben, s az 1867-es kiegyezés után emlékezete a mai modern – soknemzetiségű – magyar állam kialakulásának idején is fontos volt. Majd a trianoni döntés nyomán szellemisége virágzott a két világháború között, illetve a rendszerváltás óta egyre élénkebben ápolják örökségét. A globalitás kihívásai elől Magyarország sem zárkózik el, viszont a csatlakozás mikéntjét befolyásolja

¹ A tanulmány elkészítését az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatta, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott a TKP2020-NKA-23 azonosítószámú Támogatási Okirat alapján, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatással. A megállapítások támaszkodnak a *Hazafiak voltak: Az ember, a hit és a történelem méltósága az 1867. évi kiegyezés utáni nemzeti ünnepeken* címmel a Magyarországi Kutató Intézet kiadásában, 2020-ban megjelent tanulmánykötetben foglaltakra.

a vezetés múltból származtatott jövőképe. A változás helyzetéhez igazított önmeghatározásban megfogalmazott feladat jelöli ki a stratégiát. A magyar emlékeztörténeti kutatás annak az esettanulmánya, hogy a helyi közösségek, lokalitások értékrendje hogyan illeszkedik a globalitásba.

Kulcsszavak: Szent István, állam, kereszténység, identitás, magyarság, lokalitás, globalitás

Abstract:

The onset of globalization is rooted mainly in the imperial aspirations that define European culture. The former Hungarian kingdom in the middle of Europe was a dominant power in Central and Eastern Europe until the period of colonization. After that, its strength and greatness were heavily battered by the changes of history. The example of the founder of the state, St. Stephen, played an important role in the survival during the ordeals. The essence of the oeuvre of King Stephen I (1000–1038) is that he organized the Christian Hungarian state from the tribal principality of the Carpathian Basin. His character was intertwined with the idea of an independent Hungarian statehood. The thousand-year-old series of written laws of the country begins with his ordinances, and his considerations as a ruler have become an eternal ethical foundation. They have emerged as a thesis not only in major national decisions and epoch-making decisions, but also at the turning points of ordinary, individual life paths through the example of the sacrament of the great king. His cult was made a national holiday by Maria Theresa in 1771, and after the Compromise of 1867, his memory was important even during the formation of today's modern – multi-ethnic – Hungarian state. Then, following the Trianon decision, his spirituality flourished between the two world wars, and his legacy has been cherished more and more vigorously since the regime change. Hungary does not shy away from the challenges of globalization either, but the way of accession is influenced by the leadership's vision of the future derived from the past. The task is formulated in a self-definition adapted to the situation of change. Hungarian research on the history of memory is a case study of how the values of local communities and localities fit into globality.

Keywords: Saint Stephen, state, Christianity, identity, Hungarianness, locality, globality

Bevezetés

A globalizációs folyamatok elindulása főként az európai kultúrában gyökerezik, amely számos különböző ország közös műve. Az egész Földre kiterjedő jelenség azonban számos ellentmondást hordoz, amelyeknek

fő oka a kultúrák – illetve az abból levezethető érdekek, stratégiák – különbözősége. A jellemzően egyetemes, technikai és időtlen globalizációban elvész a tér és az idő jelentősége.² A tendenciában két ellentétes törekvés érvényesül, amelynek egyensúlyba kell kerülnie. Az egyikben a meghatározó erők hajlamosak az egységesítésre annak érdekében, hogy a mozgások átláthatóak, ellenőrizhetőek, azaz uralhatóak legyenek. A másikon a lokalitások ragaszkodnak önállóságukhoz. A globalizációban felvetődő kérdésekre a tudomány is választ keres.³ A rendszertudomány egyik alaptétele szerint egy rendszer akkor működőképes, ha többemű, valamint a túlzottan nagy hálózatok, bonyolult struktúrák sérülékenyek. Az interdiszciplinaritás lehetővé teszi, hogy a történelemben tapasztalt társadalmi folyamatokból levont következtetések útmutatóak legyenek.

A történelemtudományban a 20. század második felének emlékeztető-történeti elméleti megközelítéseinek – többek között – Paul Ricoeur adott árnyaltabb szempontokat. Érvelése szerint a „múlt alapjában véve benne foglaltatik a jelenben”,⁴ ezért a kutatás a lokalitást a globalitással analóg egységként tételezi: egy identitástörténeti példához fordul. A benne kimutatott folyamatot tapasztalati úton kipróbált módszerként, elméleti alátámasztással⁵ tünteti fel azt a szemléletet, amit az elődök követtek. A közösségi vagy nemzeti identitáskép az áthagyományozott társadalmi emlékezet formájában nyilvánul meg. „Az identitás a múlt és a jövő közötti átmenet terében foglal helyet [...] [s mint ilyen szellemi] teljesítmény szintetizálja egy átfogó időfolyam képzetévé a múlt tapasztalásait és a jövőre vonatkozó elvárásokat.”⁶ A hétköznapiakban pedig azt jelenti, hogy „a múltjához ragaszkodó közösség gyakorlati célja az, hogy időbeli keretbe szervezze és orientálja magát, és hogy megőrizze identitását a fenyegető szétzilálódás ellenében, melynek többé-kevésbé valamennyi közösség kitéve érzi magát.”⁷

² Barna Gábor (2011): Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. A népi kultúra szerepe a nemzeti kultúra és a magyar identitás megőrzésében. In: Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások*. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Budapest. 13.; Kovács Éva (2002): Identitás és etnicitás Kelet-Közép-Európában. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 7.

³ Rüsen, Jörn (2000): Történeti gondolkodás a kultúrák közötti diskurzusban. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 4. A történelem poétikája*. Kijárat Kiadó, Budapest. 214.; Pasture, Patrick (2018): The Invention of European Human Rights. *History*, 103 (356): 485–504.; Kovács Éva: i. m. 7.

⁴ Ricoeur, Paul (1999): Emlékezet – felejtés – történelem. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 3. A kultúra narratívái*. Kijárat Kiadó, Budapest. 54.

⁵ Rüsen, Jörn: i. m. 214.

⁶ Uo. 203.

⁷ Carr, David (1999): A történelem realitása. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 3. i. m. 78.*

Az Európa közepén elterülő egykori magyar királyság a gyarmatosítás koráig meghatározó hatalom volt Közép-Kelet-Európában. A történeti krónikák az itt élők zömét szkítáknak, „hunoknak vagy magyaroknak” hívták. A népesség összetétele időről időre változott aszerint, hogy más törzsek, nemzetségek, népcsoportok telepedtek le. Azt követően ereje, nagysága erősen megtépázódott a történelem viharaiiban-változáibaiban. Az ezeréves fennmaradásban, megpróbáltatások során fontos szerepe volt az államalapító Szent István-i életmű példájának.⁸ Az elemzés azt követi nyomon, hogy melyek voltak azok a rendezőelvek, amelyek megtartó erejűnek bizonyultak az egyes válságszakaszoknál vagy fordulópontoknál, és amelyekben az alapító uralkodó emlékének kiemelt szerepe volt az ország döntéseiben, megoldáskeresésében – ismételt önmeghatározásában.

Az augusztus 20-i nemzeti ünnep dualizmus kori sajtóban megjelenő történetének átfogóbb feltérképezése tette szükségessé az elemzést, amely két nagyobb részből áll. Az áttekintő, leíró rész az önmeghatározás útját követve bemutatja a magyar államiság kereteinek kijelölését, amelyet az azt követő – az olykor a közösség létét is fenyegető, a különböző fokozatú függőséget jelentő – korszakok lezajló változásaiban időről időre meg kellett erősíteni. A történések lényegét a jellemző kifejezések foglalják össze. Az értékelő rész az identitás szerepét és súlypontjait foglalja össze.

Az önmeghatározás útja

Az alapok kijelölése

A Frank Birodalom a 10. századra nőtte ki magát Német-római Birodalommá, Rómának már „csak” a keresztény egyházban betöltött vezető szerepe számított, Keleten a Bizánci Birodalomnak volt nagy befolyása a szláv országok felett. A Kárpát-medencei hatalmi viszonyok is megszilárdításra vártak.

Árpád-házi I. (Szent) István (1000–1038) király életművének lényege, hogy a Kárpát-medencei törzsi fejedelemségből megszervezte a keresztény magyar államot. Az általa kialakított vármegyerendszer bizonyos változtatásokkal egészen 1949-ig fennállt, a katolikus egyházmegyerendszer pedig egészen 1993-ig működött kisebb változtatásokkal.⁹ Az or-

⁸ Karsai Géza (1938): Szent István tisztelete. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. 3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 155–256.; Szekfű Gyula (1938): Szent István a magyar történet századaiban. In: Serédi Jusztinián (szerk.): i. m. 1–80.

⁹ Thoroczkay Gábor (2002): Szent István egyházmegyei – Szent István püspökei. In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás*. Osiris Kiadó, Budapest. 492.

szág írott törvényeinek ezeréves sora az ő rendelkezéseivel kezdődik, és fiához címzett uralkodói megfontolásai (*Intelmek*) örök érvényű erkölcsi alapvetéssé váltak, hiszen a (konzervatív) történészeknél az uralkodói (vagy országvezetői) teljesítmények értékelésekor igazodási pontként kerül elő. Tevékenysége nyomán az „államalapító, törvényhozó, egyházszervező, erkölcsös *rex iustus* új modellje nemcsak a hagiográfia terén nyilvánul meg, hanem két nagyon fontos új területre is kiterjed. Bár ezt István előre nem láthatta, a szent király tekintélye lesz az általa hozott első törvénygyűjtemény egyik legfőbb alátámasztója – és viszont: a törvényhozó tevékenység egy új, alapvető dimenzióval egészíti ki a szent király erénykódexét. Másrészt: az *Intelmek* segítségével a szent király nemcsak példamutatása, cselekedetei és törvényei segítségével, hanem elméleti síkon is részt vesz annak meghatározásában, hogy milyenek is legyenek a keresztény királyság irányításának alapelvei.”¹⁰ Szent István további rendelkezéseivel, azaz törvényeivel teljesen átszervezte az állam addigi életét a hatalom csúcsától egészen a legutolsó kis faluig, hiszen – többek között – bevezette a pénzverést, az adófizetést, rendezte az örökösödést, vagy előírta, hogy minden tíz falu építsen egy templomot.

Hatalmát 1000 előtt sikerült megerősítenie egy pápai áldással és koronaküldéssel, s a történetet megörökítő legenda szerint a római főpap a következőképp válaszolt: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását.”¹¹ Vagyis az apostolkirály egyaránt gyakorolhatta fennhatóságát az ország területén működő római és a bizánci rítusú kereszténység felett, egyházi létesítményeket alapíthatott, papi főméltóságokat nevezhetett ki utólagos pápai ellenjegyzéssel, előzetes engedély nélkül. Az utódnak szánt fiát, Imre herceget idő előtt utóleráta a végzet: vadászbaleset áldozata lett.¹²

Az államalapító nagy királynak élete legnagyobb csapásaként el kellett temetnie saját gyermekeit, emiatt nem tudta folytatni azt az első-

¹⁰ Klaniczay Gábor (2002): *Rex iustus – a keresztény királyság szent megalapítója*. In: Veszprémy László (szerk.): i. m. 122.

¹¹ Hartvik püspök (1992): *Szent István király legendája*. In: Tarnai Andor (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor, 1000–1530*. Tankönyvkiadó, Budapest. <http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php> (letöltés dátuma: 2020. 03. 20.).

¹² A herceg személye szóba jöhetett a Német-római Birodalom trónörököséként is. Sőt, egyes vélemények szerint az a tény, hogy fiának, Imre hercegnek Bizáncból szerzett feleséget, arra utalhat, hogy a királyban talán felvetődhetett – az akkor még hivatalosan ketté nem vált – keleti és nyugati keresztény egyházak egységesítésének gondolata, amely még több érdekszférát sérthetett a stabilizálódó magyar államot bizalmatlanul kémlelő szereplőknél. Lásd: Bogay Tamás (1976): *Stephanus rex*. Herold, Wien-München.

szülöttségi utódlást, amellyel – a korábbi szokással szakítva – ő maga is trónra került. A Magyar Királyságot is bizonytalansággal fenyegető családi tragédiába belebetegedett, ekkor döntött úgy, hogy az országot a Szűz Mária oltalmába helyezi. Az elhatározás még adott neki annyi erőt, hogy betegyéből megtegye felajánlását a Szűzanyának. Miután utolsó, nagy elszánását véghezvitte, Nagyboldogasszony napján, 1038. augusztus 15-én elhunyt. Az államalapító király kétségbeesett lépésével kitüntetett helyre emelte a teremtés női minőségét a magyarországi keresztény szakralitásban. István királyt már a születése előtt, majd életében és később a halálában is csodás események övezték.

Az őt követő utódok regnálását trón körüli hatalmi harcok, a lázadó nagyurak miatti belviszályok kísérték. I. (Szent) Lászlónak sikerült megszilárdítania az I. István király által megszervezett államrendet. Ennek megpecsételéseként kezdeményezésére VII. Gergely pápa szentté avatta, fiatalabb fiával, Imre herceggel és Gellért püspökkel együtt. Az alapító nagy király egyúttal Magyarország fő védőszentje lett.

A korabeli keresztény Európában elterjedt volt az uralkodói szentségek tisztelete, amelyben az egyházszervező, templomalapító, patrónus király egyaránt oltalmazta az államot és az egyházat, gyámolította a rászorulókat, döntése igazságos és bölcs volt. Királyi szent családokat alapítottak, s kultuszuk a patriotizmus megjelenésének első formája volt. I. István az államigazgatás megszervezésében a német mintát követte, mellyel szoros kapcsolatot épített ki, hiszen felesége, Gizella is bajor hercegnő volt.

Később, II. András a belső elégedetlenség nyomán adta ki 1222-ben az Aranybullát. A törvény első paragrafusa legitimációs alapként megidézte I. (Szent) István király emlékét, valamint elrendelte megünneplését. Az augusztus 20-i nap a 14. századtól bekerült a magyar egyházi ünnepek közé.

Szent István az *Intelmek*ben visszatérően figyelmeztetett a korona becsületének, méltóságának megőrzésére. A Szent Koronában képviselt jogelvek a joggyakorlat, az oklevelek és más források alapján később kerültek kifejtésre. Az uralkodói koronához fűzött hatalomszervező alapvetéseket a környező országokban is alkalmazták, de a magyar volt az, amely ezt végig egyetlen fizikai tárgyhoz kötötte. IV. Béla 1256-ban kelt oklevelében maradt fenn a koronának mint Szent Koronának legkorábbi megjelölése, amely onnantól kezdve bizonyíthatóan az uralkodói hatalom és ország- vagy államegység személytől független megjelenítését képviselte, azaz a földi és az emberi érdekek feletti örök és önálló jogforrás szerepét is betöltötte. A Szent Korona kialakuló eszméje¹³ szerint a törvénykezés és kormányzás a korona nevében történik, magába foglalja

¹³ Bővebben lásd: Eckhart Ferenc (1941): *A szentkorona-eszme története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

a felségjogok összességét, övé a főkegyúri jog, rajta keresztül megy végbe a hatalom átruházása, egyesíti a hatalom gyakorlóit, hozzá tartozik az ország területe, saját vagyonnal rendelkezik, minden birtokjog tőle származik, összekapcsolja az Eget és a Földet. Az eszmét kiegészítik az ország szabadságáról, az egységes és ugyanazon szabadságról, a szabadon választott királyról, a törvénysértés jogvesztéséről, illetve az ellenállás jogáról és kötelességéről szóló tantételek. Nemzetközi szerződések tértek ki az egyes földrajzi területekre, melyek a koronáé, vagy a visszatértek a korona kötelékébe, de a hűtlen alattvalók és a kihalt családok birtoka is visszaszállt a koronára. A csatlakozó (balkáni) területek, illetve képviselőik a koronára tettek hűségesküt, s ezt többször is megerősítették, amikor védelemre szorultak az egyre terjeszkedő Oszmán Birodalommal szemben. Werbőczy Hármaskönyve már írásban rögzítette az addigi, Szent Koronához fűződő joggyakorlatot és annak indoklását, amelyben a jogérvényesítés a királyra és a nemesekre terjedt ki.

A magyar történelem fenti szakaszát összefoglaló – identitásalapozó – kulcsszavak: Szent István, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, Szent Korona.¹⁴

Válságos idők, az alapok körülbástyázása

Az első nagy próbatétel

Európa nyugati országai a 16. századtól kezdődően gyarmatosításba fogtak: a keresztény hit terjesztésének leple alatt földrészeket hódítottak meg. Míg a kelet felől érkező iszlám fenyegetést nem tartóztatták fel, sőt jelentős anyagi segítséget biztosítottak a terjeszkedő Oszmán Birodalomnak.

Az Újvilág felfedezése megváltoztatta Európa hatalmi rendszerét, amellyel Magyarország már nem tudott lépést tartani, s a helyzetet súlyosbították a belső viszályok és a dél felől támadó oszmánok. A török uralom idején, a 16–17. században az ország három részre szakadt: nyugaton a Magyar Királyság Habsburg fennhatóság alá került, keleten megmaradt az Erdélyi Fejedelemség, a középső terület az Oszmán Birodalom része lett. A feldaraboltságot vallási megosztottság is súlyosbította: a nyugati országrészben a katolikus egyházé lett vezető szerep a 17. századra, Erdélyben főleg a református szemlélet vált elterjedtté, a hó-

¹⁴ Az elemzés terjedelméhez képest nagy időtávet fog át, ezért a levont következtetéseket kulcsszavakban adja meg, amely elsősorban a tudományos munkák publikálásánál, adatbázisba helyezésénél bevett gyakorlat a tartalmi jegyek megjelenítésében. A megoldás egyben képviseli a tárgyra vonatkozó, több könyvtárnyi szakirodalmat. Az áttekintés a szent királyról és a keresztény államról alkotott kép új szintézise.

doltsági övezetben az iszlámnak volt elsőbbsége. Az ország okiratai vagy megsemmisültek, vagy szétszóródtak.

Az imént vázolt Szent István-i életutat csak közvetett források, illetve az ezerarcú történeti hagyományok őrizték meg. Azonban különösen ebben a reménytelen helyzetben éppen a nagy király alakja és az önálló államiságot jelentő országfelajánlás kitüntetettsége képezhetette volna az egyesítő erőt. A török hódoltságig a Szent István-hagyomány fennmaradt írott emlékei főként a jogforrásokra és a legendákra korlátozódnak. A korabeli (keresztény felekezeti) hitviták az ellenfélben látták a bajok okozóját, mégis érveléseik végső alátámasztásában – igaz, eltérő megvilágításban – eljutottak a Szent István-i gyökerekig.

Azonban az I. István szerezte korona eszmeisége egyesítő erőként működött, illetve hatóköre bővült. A rendek kiterjesztették a hatalom gyakorlóinak körét a szabad királyi városokkal, amelyek így a Szent Korona részeseivé lettek. Werbőczy Hármaskönyvének jogelvei tovább éltek a szétszakítottság idején is, valamint támogatták a Habsburg-udvar hatalomszervezési stratégiáját.

A vitairódalom legnagyobb hatású művelője Pázmány Péter esztergomi érsek volt, akit a protestáns prédikátorok készítettek írásra. A felekezeti nézetkülönbségek irodalma protestáns hatásra és annak ellensúlyozására nemzeti nyelven jelent meg, ezért megteremtette a nemzeti nyelv és kultúra művelésének széles körű igényét. A kortársakban közös volt a törökellenesség, illetve a függetlenségi törekvések. Pázmánynak sikerült elérnie, hogy a magyar szent király ünnepnapja kiterjedjen az egész római katolikus egyházra, de azt csak Buda 1686-os visszafoglalása után léptették életbe. A késedelmes vatikáni – és részben bécsi udvari – ügymenet előmozdítása érdekében a magyar korona és a magyar király Rómától független (apostoli) jogállására hivatkozott, amit azonban már ő is csak közvetett úton tudott igazolni.¹⁵

Az esztergomi érseknek azonban nagy befolyása volt a Szent Istvánt körüllegő kultusz megerősítésében, illetve ekkortól vált hangsúlyossá a magyar nemzet – az ószövetségi zsidósággal rokonított – keresztény világbeli kiválasztottsága, azaz hitvédelmező áldozatvállalása és küldetés-tudata.¹⁶ A szent király alakja egybefonódott az önálló magyar államiság eszméjével és vágyával.

A korszakra jellemző identitásjelölő kulcsszavak köre bővült: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság, a kereszténység és Európa védelme.

¹⁵ Bene Sándor (2002): A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja. In: Veszprémy László (szerk.): i. m. 143–162.

¹⁶ Szörényi László (1989): „*Multaddal valamit kezdeni.*” *Tanulmányok.* Magvető Kiadó, Budapest. 210–211.

Felügyelt egység kialakítása

A katolikus megújulás az ellenreformáció végére esik, amikor a Habsburgok vezetésével az utolsó török hadak a 18. század elején távoztak a Kárpát-medencéből, elnéptelenedett, megműveletlen területet hagyva maguk után. Férfi utód híján egy nő – Mária Terézia – került a Habsburgok trónjára, azonban a nőági örökösödést nem minden európai állam fogadta el. A királynő az örökösödési háborúk befejeztével láthatott neki az ország és hatalma megszilárdításához, amelyben fontos szerepe volt a szent királynak, illetve a Pázmány Péter által is hivatkozott főkegyúri jogoknak. (Bár magyar részről a joghagyomány kitartott a szabad királyválasztás igénye mellett.) A különleges jogi státusz azt jelentette, hogy a megkoronázott magyar király saját hatáskörében főpapokat nevezhetett ki, címeket adományozhatott, valamint beleszólhatott az egyház ügyeibe. A jog eredete Szent Istvánhoz fűződött, amelyet okirat hiányában legendák és szokásjog alapján érvényesítettek. Az ismét felmerült kiváltságot XIV. Benedek pápa elismerte, illetve XIII. Kelemen pápa újfent „apostoli” címmel látta el a magyar királynőt. Az osztrák udvar központosító elképzeléseiben teljes mértékben támaszkodhatott a Szent Koronához fűződő jogelvekre, amelynek nevében kinyilváníthatta illetékeségét a meghódított vagy visszanyert területeken, Erdélyben és csatolt részein, és amelyet az ott élők is elismertek. A koronát teljes pompájában jelenítették meg, s virágozott az általa képviselt jogelv.

Mária Terézia általános magyarországi elfogadottságához jelentősen hozzájárult, hogy Szent István napját 1771-ben nemzeti ünneppé nyilvánította, illetve az egykori uralkodó Szent Jobbját is a dalmáciai Raguzából visszaszerezve, Budán helyezte el. Azonban már ezt megelőzően a királynő megalapította a birodalom legjelentősebb kitüntetését, a Magyar Királyi Szent István rendet, melyet a közért tett legmagasabb szintű szolgálatért adtak. A rend tagjai pedig a bécsi kapucinusok templomában minden évben megünnepelték a névadójuk napját, augusztus 20-át.

A periódusra jellemző identitásjelölő fogalmak: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság.

A modern kor kapujában

A modern kori társadalmi, gazdasági változásokat elősegítő „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszmei áramlata, forradalmi gondolkodása átterjedt Kelet-Európára. Az egyes jogelvek elsőbbségének hirdetése hatásosan kérdőjelezte meg az államrendek jogrendjét, berendezkedését, és

lehetővé tette a társadalmi, gazdasági élet átalakulását.¹⁷ A hódító ipar-gazdaságnak hatalmas a nyersanyagigénye, ezért a nyugati tőke gyarmatai mellé Oroszország forrásait is szeretne volna megszerezni. Az érte indított napóleoni háborúk nem érintették olyan súlyosan Magyarországot, mint a korábbiak.

Az addigi megpróbáltatások azonban hátráltatták az ország társadalmi, gazdasági fejlődését. A mintának tekintett nyugat-európai államok fejlődését követő modernizációs szándékok meghirdetése volt a reformkor. A Szent István-nap ünneprendje a reformkorban, 1810 után a Budai Várban megtartott Szent Jobb-körmenettel bővült, amelyben 1819-től József nádor rendeletére – felekezeti megkülönböztetés nélkül – a főváros vezetésének, az országgyűlési képviselőknek, a katonaságnak, a céheknek és a diákságnak meghatározott rendben részt kellett venniük.¹⁸

A kívánatosnak vélt társadalmi, gazdasági fejlődés számára a Szent Korona eszméjében addig tételezett jogérvényesítés szűknek bizonyult, ezért 1848-ban a korona, illetve az ország teljes jogú tagjává fogadták a jobbgyságot.

Az 1848–1849-es szabadságharc leverése után, a Habsburg önkényuralom idején betiltották a Szent István-ünnepet, mert a függetlenség gondolatát hordozta. A hatalom félelmei beigazolódta, ugyanis a hosszú idő után engedélyezett 1860. évi ünnepség egyértelműen nemzeti megmozdulássá szélesedett. A fennmaradt, korabeli rendezvényfüzet bevezetője szenvedélyes magasztossággal emlékezett Szent Istvánra.¹⁹

A periódusra jellemző identitásjelölő kulcsszavak: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság, szabadság, megtorlás.

A dualizmus idején

Az Európán belüli hatalmi konfliktust eldöntő 1866. évi porosz–osztrák–olasz-háborút az Osztrák Császárság elvesztette, amely miatt a császár rákényszerült a magyarokkal való kiegyezési tárgyalásokra. 1867 nyarán koronázták I. Ferenc Józsefet magyar királynak, aki onnantól jogérvényes törvénykezéssel vezethette az országot a Szent Korona eszméjének értelmében. Azonban a Szent Koronát egyre inkább olyan szimbólumként kezdték értelmezni, amely az államot jelképezi.

A dualizmus idején azonban már évről évre megtartották Szent István

¹⁷ A folyamat árnyaltabb elemzését lásd: Hobsbawm, Eric (1964): *A forradalmak kora: 1789–1848*. Kossuth Kiadó, Budapest.

¹⁸ Gábor Gyula (1928): *Szent István-nap ünnep története*. Franklin, Budapest. 33.

¹⁹ [Szerző nélkül] (1860): *Szent István király ünnepe az ünnepélyes bucsú menetrenddel. A nagy király életrajzával és sz. ereklyéinek s az sz. korona történetével*. Werfer Ny., Pest. 3–4.

napját, melyet általánosan mindenki nemzeti ünnepnek tekintett.²⁰ A jeles nap nemzeti ünnepé emelésében fontos része volt a Habsburg-uralkodóháznak, ennek ellenére az 1848–1849. évi szabadságharc leverését követő korlátlan uralkodói hatalom, az abszolutizmus időszaka után az Osztrák Császársággal államszövetséget alkotó Magyar Királyság ünneprendjének sajtóbeli elfogadottsága fokozatosan alakult csak ki. A korabeli lapok az országos eseményről minden évben egyre bővülő terjedelemben beszámoltak, a tudósítások kiterjedtek a vidéken és külföldön megrendezett Szent István- napokra. Az emléknapi 1891-ben munkaszüneti nap lett, majd 1895-től a középületekre ki kellett tűzni a címeres zászlót.²¹

A Szent Jobb-körmenetet széles érdeklődés kísérte, tömegek érkeztek a fővárosba. A vidékiek kedvezményes menetdíjú vonatokkal utazhattak Budapestre. Az ünnepség kora reggel kezdődött, s még dél előtt véget ért. Az ünnepi búcsún megjelentek a szertartás végeztével szétszéledtek a számos látványosságot, mulatságot, kikapcsolódást nyújtó szórakozó- és kirándulóhelyekre. Ezek már felkészülten várták a vendégeket Budán és Pesten, akiknek közkedvelt célpontjuk a Margitsziget és a Városliget volt. A közönséget vonzó programok közé 1881-től beiktatták a lóversenyt is.

A kor első felének nagyra becsült püspöke, Ipolyi Arnold még a néphagyományban őrzött emlékezettel és a történeti források nyújtotta múltképpel egyaránt foglalkozott.²² A Magyar Történelmi Társulat 1876. évi találkozóján ismertetett történeti állásfoglalását a kormánypárti és az ellenzéki sajtó egyöntetű helyeslő lelkesedéssel fogadta.²³ Mivel már ak-

²⁰ Figyelemre méltó körülmény, hogy a király Habsburg I. Ferenc József születésnapja is e hónap 18-ára esett, amelyről a Monarchiában, azon belül Magyarországon is megemlékeztek, de a két ünnep nem mosódott össze. Külön rendje volt mindkét napnak, a közbeeső egyetlen nap hétköznapi, „semleges” jellegével – a sajtóközlemények szerint – ünnepeket elválasztó szerepet töltött be.

²¹ A fontosabb középületeket korábban is felloboogózták, s amennyiben ezt elmulasztották, azt a sajtó is felrótta. Lásd: A Szent István ünnepélyének... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 20. 2.

²² A kor mai történeti értelmezését lásd: Kecskeméti Károly (2011): A magyar történelem megértésének kulcsszava: a pluralizmus. In: Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): i. m. 19–33.

²³ A történelmi társulat vidéki gyűlése. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 24. 2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.; A történelmi társulat kirándulása. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2.; A magyar történelmi társulat ünnepélyes közgyűlése. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.; A történelmi társulat gyűlése. *Egyetértés*, 1876. augusztus 24. 2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Egyetértés*, 1876. augusztus 25. 2.; augusztus 26. 2., augusztus 27. 2., augusztus 29. 2., augusztus 30. 2. Lásd még: Ipolyi Arnold (1876): A magyar nemzetegység és államnyelv történeti alakulása. *Századok*, 10 (7): Melléklet. 3–26. – Bacher-Tuli Andrea összefoglalója alapján.

kor érzékelhető volt a nemzetiségek térnyerése,²⁴ beszédében az egységes politikai nemzet eszméje mellett érvelt, s ennek szolgálatába állította a történettudományt is. Véleménye szerint a történetírás sodorvonalának a nemzetpolitikai egység és a nemzeti összetartozás gondolata mentén kell húzódnia. Ez biztosítja ugyanis – folytatta érvelését – a történetírás pártatlanságát és elfogulatlanságát. S azt, hogy az nem alacsonyodik le napi politikai érdekek vagy elméletek kiszolgálójává. A magyarság nagysága abban áll, hogy már a kezdetektől fogva, tehát Szent István államalapítása óta fennáll az ország területén élő népek szabadsága.

A korszakot meghatározó jellemző identitásjelölő fogalmak: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság.

Önállóan, megcsonkítva

A nagyhatalmaknak a világ újrafelosztásáért folyó küzdelmének egyik állomása volt az I. világháború, amely alatt szintén előkerült Szent István alakja, hiszen csatahajót neveztek el róla. A Monarchia és Habsburg-ház uralkodása megszűnt. Magyarországon azonban fennmaradt a királyság mint államforma, amely uralkodó nélkül működött. Éppen ezért a Szent Korona főhatósága alatt, annak nevében kormányoztak és törvénykeztek. A kialakult helyzetben újból előtérbe kerültek a Szent Koronát övező jogértelmezések.

Az ország életében két erőteljes fordulat történt. Az elsőben, a háború végén a hirtelen rövid időre hatalomra kerülő kommunista vezetés szocialisztikus eszméinek megfelelő intézkedéseit diktatórikus eszközökkel érvényesítette. A radikális lépések alapjaiban kívánták átrendezni a társadalmat, tiltották az egyházakat, a világproletáriátus eszméjével próbálták felülírni a hazafias elköteleződést.²⁵ A diktatúra fokozatosan vesztett támogatottságából, s hamarosan megbukott. A második traumát az ország területe kétharmadának elcsatolása jelentette.

A háborút lezáró trianoni döntést követően azonban különösen hangsúlyossá vált a veszteségben is egységbe kovácsoló nagy király műve és példája, amelyben az önálló – ám az egyharmadára csonkított – ország megmaradásának zálogát látták. A méltánytalanság orvoslásának reményét az imában, illetve a nagy király szellemiségében találták meg. Az elszakított területeken maradtakkal való lelki és kulturális összetarto-

²⁴ A románság térnyeréséről lásd bővebben: Köő Artúr (2016): Népvándorlás a magyar történelemben: románok migrációja Erdélybe. In: *Trianoni Szemle Évkönyv 2016*. Trianon Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány, Budapest. 96–102.

²⁵ A változás megvilágításához lásd: Hobsbawm, Eric (2004): *A birodalmak kora*. Pannonicia Kiadó, Budapest.

zás kinyilvánításában a vallásos és a politikai nézetek összemosódtak, a következőket sűrűn elmondták: „Hiszek egy Istenben, / Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország fel-támadásában! Ámen.”²⁶ Az augusztus 20-i ünnepi rendezvények közé bekerült a honvédelem és a néphagyományok megjelenítése.

Szent István halálának 900 éves évfordulójára, 1938-ban Budapesten rendezték az Eucharisztikus Világkongresszust. A szent király „képe erre az időre sokat veszített eredeti, vallásos tartalmából, inkább a magyarság évezredes helytállásának, a keleten megjelenő veszedelemmel szembeni változatlan és heroikus küzdelmének szimbóluma”.²⁷ Az államforma a királyság maradt, a legfőbb közjogi méltóság a kormányzó volt, s választásokon alapuló parlamenti demokrácia működött. A kormányzatok az egész századra kiható kulturális fejlesztéseket hajtottak végre, amelyek átfogták a teljes oktatási rendszert és a közművelődést. Az ország virágzó gazdasági teljesítményre volt képes.

A korszakot leíró jellemző identitásjelölő hívószavak: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság, megfosztottság, igazságtétel.

Felügyelt önállóságban

A II. világháború után, a szovjet érdekszféra felügyelete alatt az emléknap ünneplése megváltozott. Visszatért az egyszer már elvetett kommunista diktatúra, amelynek elutasíthatósága egyértelmű volt. Az ellenállás az 1956-os forradalomhoz vezetett, amelyet az 1848–1849-es szabadságharchoz hasonlóan ugyancsak külföldi segítséggel tudtak leverni. Az államvezetés szigora az 1960-as évektől enyhült. 1978-ban hazatérhetett az Egyesült Államokból a magyar Szent Korona.

A Szent Jobb-körmenetet 1947-ig egyházi rendezvényként megtűrték, aztán betiltották. Az egyetemes materializmust hirdető kommunista államrend száműzte a vallást és a nemzeti eszmét. Augusztus 20-a a hatalom jogszerűségét és folyamatosságát igazolta, ezért eleinte – a dolgozó nép, a vidéki parasztság teljesítményét megjelenítő – új kenyér ünnepének, majd az új szocialista alkotmányban lefektetett államalapítás napjának tekintették, később pedig az alkotmány, illetve a Népköztársaság ünnepét jelentette. A korszak második felétől hangsúlyosabb lett az ünnepi programok látványossága, szórakoztató jellege. I. István király életművé-

²⁶ Zeidler Miklós (2002): Irredentism in Everyday Life in Hungary during the Inter-war Period. *Regio*, 5 (1): 81.

²⁷ Sinkó Katalin (2002): A modern nemzetek és képük a múlttól. Az ezredforduló a 19. és 20. század magyarországi művészetében. In: Veszprémy László (szerk.): i. m. 181.

ből elsősorban az államalapítást és a változtatni tudás képességét emelték ki. Kezdetben a nemzetköziség elsőbbségét hirdető ideológia a történeti tényszerűség kedvéért megtúrta a magyarság felemlegetését. A Szent Koronára mint kultúrtörténeti, múzeumi tárgyra tekintettek.

Az 1938-as, Szent István halála 900 éves évfordulójának tartott megemlékezés 50. évfordulója alkalmából 1988-ban ugyancsak ünnepélyes rendezvényeket tartottak. A rendszerváltást megelőző közhangulatban a megszólalók ismét „Szent István”-ként emlegették az I. István királyt. A szónokok bíztak abban, hogy koruk magyarsága megértette a Szent István-i üzenetet, ki tudnak alakítani egy szocialista típusú piacgazdaságot, megőrzik a nemzet múltját, megerősítik a világ magyarságának összetartását, megakadályozzák a magyarság beolvasztását, illetve megtalálják az egyensúlyt a közzó és a személyes boldogulás között.²⁸

A korszakban megszürkültek a megszokott jellemző identitásjelölő kulcsszavak: Szent István, államiság, törvények, ünnep, magyarság, önállóság.

Önálló demokráciában

A rendszerváltás (1989–1991) szabad utat engedett az 1945 előtti ünneprendnek vallásos és nemzeti tartalmával együtt. A Szent Jobb-körmenetet újból megtartották, és augusztus 20. ismét a demokratikus köztársaság állami nemzeti ünnepe lett. I. István királyt 2000-ben az ortodox keresztény egyház is szentjei sorába fogadta.

A Szent Koronát a Magyar Nemzeti Múzeumból átköltöztették az országgyűléseknek helyet adó Parlament épületébe. A koronához fűződő jogelvek felelevenedtek. A 2011-ben elfogadott Magyar Alaptörvény bevezető, eszmei önmeghatározásának első tétele a Szent István-i alapok és a kereszténység örökségét emelte ki. Legutóbb pedig a török időkre emlékeztető módon migránsok tömegei érték el az ország határát.

A korszakra jellemző identitásjelölő hívószavak: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság, a kereszténység és Európa védelme.

Az önmeghatározás iránymutatás

Bővebben kifejtve, tágabb történeti perspektívából kiindulva, az alábbi áttekintés kínálkozik. A magyar nép története még mindig kiújuló vi-

²⁸ D. Magyari (1988): Felszólító módban. Ünnepek augusztus 20. alkalmából. *Magyar Ifjúság*, 32 (35): 18.

ták tárgya, mint ahogyan a nyelvének eredete sem tisztázott, azonban az nem kérdés, hogy ha változásokon is esett át, viszonylagos állandóságról tesz tanúbizonyságot. A tudományban elfogadott nézet szerint az emberi gondolkodás módját befolyásolja a nyelvek logikája. A szakrális kifejezések többsége is ősi, eredeti képződmény. A régi hitvilágban erőteljesebb lehetett a női istenség vagy anyaistennő kultusza, amely Szűz Mária Nagyboldogasszony-tiszteletében élt tovább, illetve ezt a folytonosságot támasztotta alá I. István király országfelajánlása. A szent király a korábitól eltérő államvezetői gyakorlata és az ahhoz szükséges szellemi, erkölcsi útmutatása egy olyan kánont hozott létre, amely csaknem csorbítatlanul fennmaradt, és ma is érvényes. A kánon általában a hagyományok megtörésekor keletkezik, „amelynek hatására mindenki igazságosságra, méltányosságra, szépségre, nyíltságra, közösségre és szeretetre törekszik [...] [a] kánonfogalomhoz olyan értékperspektíva tartozik, amely felülemelkedik [...] [a különböző] preferenciarendszereken is. A hovatartozás identitásteremtő kategóriája itt is fontos szerepet játszik. A szent szöveg-, szabály- és értékészlet (kollektív) identitást alapít meg és formál. [...] Ily módon a kánon semleges orientációs eszközből a kulturális identitás túlélési stratégiájává válik.”²⁹ A kánon a kollektív identitás alapja és állandósításának legfőbb biztosítója. A Kárpát-medencei közösség önmeghatározásának legfontosabb, folyton visszatérő kulcsfogalmai: Szent István, Szent Korona, kereszténység, államiság, törvények, ünnep, magyarság.

Az önmeghatározásnak egészen a 19. századig terjedő történeti ívét tekintve a Szent István-i állam- és egyházszerkezéssel a Kárpát-medencében élő nemzedékek a nyugati kereszténység mellett tették le a voksukat, amely mellett végig kitartottak, illetve védelmezték azt. A török időkben nemcsak a megmaradáshoz, hanem az önvédő hadállásokban is segítséget, lelkierőt jelentett. Az emberi érdekek fölé emelt Szent Korona, illetve az általa képviselt jogelvek olyan egységesítő erőt képeztek, amely megtartották a területen élők államközösségét. A katolikus egyház újbóli megerősödésében pedig ismét vezető szerep jutott Szent István örökségének.

Az addig működő értékközösségeket a 19. század alapjaiban kezdte megváltoztatni. Magyarországon az 1867. évi kiegyezés után több olyan folyamat kezdődött, amely egyre inkább egymástól elkülönülő társadalmi rétegeket, csoportokat hozott létre. Erőteljesebben megindult a városiasodás, amelynek következtében a 20. század elejére kezdett élesen elválni a (nagy)városi és a vidéki életmód és értékrend. Az ünnepi istentiszteletet vidéken is megtartották, ahol a mélyebben beágyazódott val-

²⁹ Assmann, Jan (2018): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest – C. H. Beck, München. 128–129.

lásosság és a (kereszténység előtti időkben gyökerező) néphagyomány szorosabban összefonódott. Az ott élők mindennapjai sokkal természetközelibb volt a városiakénál. Ezért a szent király jeles napján adott áldást a pap a termésre, az esztendőben elvetett (a magyarul életnek is nevezett) búzából készült kenyérre, az új házra, az állatokra, és mindenre, amire a hívők számára fontos volt. A népszokások a városi környezetben csak foszlányokban éltek tovább, viszont vidéken még sokáig meghatározó volt. A nemzetiségek önállóságra törekvése is ekkor kezdett felszínre törni, akik már nem osztoztak egyértelműen a magyar államiság ünneplésében, illetve a magyartól eltérő történelemértelmezést és jogforrást kerestek.³⁰ A mai tudományosság is ekkor vetette meg a lábát az egyre jobban specializálódó szakágaival. Így a múltat feltáró történelemtudomány, amely a minden kétséget kizáró igazság és objektivitás érdekében az írott forrásokra támaszkodik, a keresett dokumentumok többségében városi környezetben találhatóak, amelyek a különböző szempontok látószögét is befolyásolják,³¹ s kérdéseire is érzékenyebben reagál a szélesebb közvélemény. Az ugyancsak a régi idők örökségét vizsgáló néprajztudomány eredményei azonban érdekességként szorulnak háttérbe a köztudatban. A történetrekonstrukció(ka)t áthatják a hatalom megalapozottságának és jogszerűségének kérdései, ugyanakkor elindul a távolodás a néphagyományban tárgyalt vidéki örökségkép és a történelemtudományban a városi – azaz a modern – társadalom számára megjelenített múltmagyarázat között. A történelem folytonosságának érzékelése sérül, s ma már a történelemtudomány szerint a modern nemzeti emlékezet „törekeny alapokon nyugszik”.³²

A 19. század és a 20. század eleje Magyarországnak történelemszemléletét meghatározta a honfoglalás 1000 éves évfordulója, ezért az akkor kiépülő modern társadalom vezetőinek rendkívül fontos volt a jogfolytonosság bizonyítása, reprezentálása.³³ A historizáló képi ábrázolások egyértelműsítik többek között, hogy Ferenc József egyenrangú utóda a honalapító Árpád fejedelemnek, a legendás Attila hun király leszármazottjának.³⁴ Az idealizáló művészi historizálással szemben az elsősorban írott dokumentumokra támaszkodó történettudomány művelői egyre több forrást vettek kritikai vizsgálat alá, megerősítve vagy megkérdőjelezve a hitelességet, illetve az események hátterét, egyéni motivációit a

³⁰ Dobos Edgár (2015): Az emlékezés politikája. In: Filep Tamás Gusztáv (szerk.): Ünnepek és felejtés. Kalligram, Budapest. 9–30.; Smith, Anthony D. (2000): A nacionalizmus és a történések. *Regio*, 11 (2): 5–33.

³¹ White, Hayden (1997): *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest.

³² Gyáni Gábor (2002): Kommemoratív emlékezet és történelmi igazolás. In: Veszprémy László (szerk.): i. m. 569.

³³ Lásd: Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció: A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867–2006*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

³⁴ Sinkó Katalin: i. m. 179.

természettudományok egzaktságával elemezve adtak újszerű értékelést, igazolást vagy cáfolatot. A modern liberális államfejlődés eredményeképp 1895-re a katolikus egyház levált a magyar közigazgatásról; a klérus tekintélye, a vallásos szemlélet fokozatosan vesztett súlyából, teret engedve a materialista szellemnek. A csak részben önálló magyar állam polgárainak közgondolkodásában azonban elevenen éltek a hazafias, a nemzetléletet alátámasztó, a távoli múltban gyökerező, (akár írásban, akár szóban) áthagyományozott történetek, mítoszok, kultuszok, hősi eszmék és példák. Bár a Maurice Halbwachs által bevezetett „kollektív emlékezetet” a történészek helyesbítik, kiegészítik, mégis, előfordult, hogy a kialakult képet túlzottan romboló történelmi ítélet általános felháborodást és elutasítást váltott ki.³⁵

A Szent István-kultuszra az I. világháború utáni Tanácsköztársaság materialista kommunista diktatúrája jelentett veszély, azonban széles ellenállásba ütközött, s mielőtt kibontakozhatott volna, megbukott. A megcsonkított Magyarország az újraegyesülés reményében mindenél nagyobb hangsúlyt fektetett a Szent István-i alapok és a Szent Korona nyújtotta keretek kulturális megjelenítésére. Az 1945 után visszatérő kommunista rendszerben háttérbe szorult a hagyomány vallásos jellege, inkább a néphagyományban élő szokást (lásd új kenyér ünnepe) emelték ki, és továbbvitték az életmű történelmi és politikai jelentőségét.

A rendszerváltást követően a közel félévszázados vallásellenesség dacára vagy éppen amiatt a Szent István-i hagyományok és Szent Koronához fűződő jogelvek újjáéledtek.³⁶ A nagy király alakjában nemcsak az eszme melletti következetes kitartás hősi példája jelenik meg, hanem az az erkölcsi minta, amely megtartotta őt válllásában, illetve az országot a változást hozó időkben. Az egykori uralkodó értékrendjével és stratégiájával való közös azonosulás (azaz összetartozás) – az önmeghatározás,³⁷ és az abban tükröződő feladatrend szerint alapján Magyarország olyan magyar többségű nemzetállam, amely történelmileg igazolt tapasztalattal rendelkező, működő kulturális közösség. A Szent István-napi megmozdulások rendje az ünneplések általános mintáját követte, azaz az eszményített értékek, az értük hozott magasztos áldozat iránti tiszteletadás szertartása, amelyet oldottabb társasági események zártak le.³⁸

³⁵ Lásd: Szekfű Gyula 1913-ban kiadott *A száműzött Rákóczi* című művének fogadtatását. Bővebben Glatz Ferenc (1980): *Történetíró és politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 207.

³⁶ A világnézeti változáshoz lásd: Maritain, Jacques (2014): A teljes humanizmus és a modern idők válsága. In: McAdams, A. James (szerk.): *A modernitás válsága*. Századvég Kiadó, Budapest. 53–72.

³⁷ László János (2003): Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 108 (1): 48–57.

³⁸ Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó. Budapest.

Az államalapító Szent István kultusza (még ha olykor elhalványulóan, illetve változó intenzitással) végig kimutatható az elmúlt ezer év történetében Magyarországon. A Szent Korona eszméje ugyancsak fennmaradt. Az emlékezetre jellemző hívószavak nagy része is állandónak tekinthető, amelyből az adott kor vezető gondolkodói, politikusai egy-egy motívumot kiemeltek, vagy amelyek a szükségnek megfelelő feladattal gyarapodtak. A tudomány állásfoglalása szerint a hagyomány megléte a történelmi folyamatosságot jelenti.³⁹ Az emlékezet megalkotása kollektív tevékenység, fenntartása és működtetése szervezett (egyházi) keretek történik, amelyek befolyásolják a megemlékezés helyét, szimbolikáját, rítusát, fogalomkészletét.⁴⁰ Az áttekintést elindító ünneptörténeti kutatás a modern kor jellegzetes tömegtermékére, a sajtóra támaszkodik. Az ott megjelent cikkek pedig már a nagy nyilvánosság számára írott források rangján dokumentálják az emlékezetörzés módját. A múlt elemzése felszabadítja „a teljesületlen, a történelmi sodrásban feltartóztatott és visszavetett ígéreteket, akkor a mindenkori nép, nemzet, kulturális egység kimunkálhatja magának a saját tradíciói nyitott és eleven jelentését. Ráadásul a múlt lezáratlansága a maga részéről ismét tápot adhat a magvas elvárásoknak, amelyek a történelmi tudatot újból a jövő irányába fordítják.”⁴¹

Összegzés – kapcsolódás

Magyarország az Európai Unió tagjaként s azon belül Közép-Európának egyik meghatározó államaként a közös kulturális, történelmi értékek és gazdasági érdekek mentén a környező államokkal szorosabb szövetséget tud alkotni a hatékonyabb működőképesség érdekében. A harmadik évezred globális terében pedig olyan lokális egységként jelentkezik, ahol a mérték az ember, az emberi közösség, és más lokalitásokkal együttműködve mintát nyújthat a globalitás legnagyobb kihívására: a fenntartható fejlődésre, a környezet- és klímavédelemre, illetve a migrációra.

³⁹ Gyáni Gábor (2002): i. m. In: Veszprémy László (szerk.): i. m. 575.

⁴⁰ Gyáni Gábor (2000): i. m. 81–84.

⁴¹ Ricoeur, Paul: i. m. 63.